

I. KAMIEŃ ZE STARYCH BOGACZOWIC

W maju 2020 roku otrzymałem od Witolda Komorowskiego bardzo interesującą informację o nieznanym mi cysterskim znaku granicznym. Wspomniany granicznik miał się znajdować w lesie koło Starych Bogaczowic, a na stronie polska-org.pl opisany został on następująco: „W lesie między Starymi Bogaczowicami a Strugą znajduje się głaz z inskrypcjami, przypuszczalnie wyznaczał dawniej granicę. Napisy są nieczytelne, ale widoczna jest data 1588. Oznaczało by to, że jest to prawdopodobnie najstarszy kamień graniczny w okolicy”. Autorem opisu i zamieszczonych tam zdjęć jest pan Antoni Miziołek.

Ilustracja 1: Kamień graniczny z 1588 roku. Fotografia: Marian Gabrowski, maj 2020 roku.

Choć z opisu wynika, że napisy są nieczytelne, to jednak zamieszczone fotografie dawały nadzieję, że być może uda się je w jakiś sposób odczytać. Widoczny znak „+” wyraźnie wskazywał, że faktycznie jest to kamień graniczny. Znak ten znajdował się w pobliżu granicy Starych Bogaczowic, które niegdyś należały do krzeszowskich cystersów, a na zdjęciach udało mi się dostrzec litery „AG” – być może skrót od „Abbas Grissoviensis”.

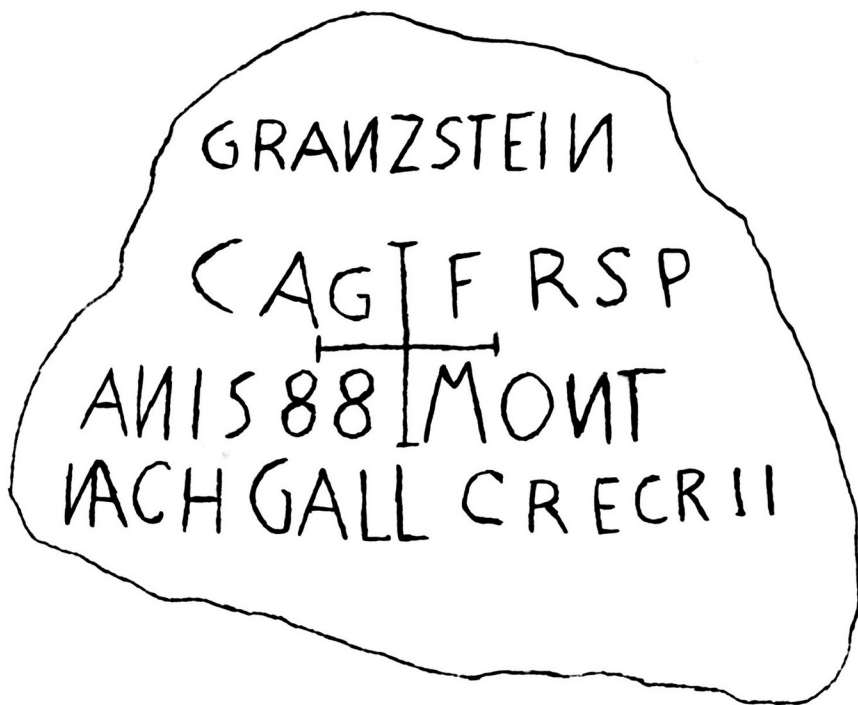
Kiedy 5 kwietnia wyruszyliśmy z moim synem Franciszkiem do Starch Bogaczowic, posiadaliśmy już dokładne współrzędne kamienia; miejscu okazało się, że lokalizacja wskazana była poprawnie, odnaleziony kamień przedstawiony jest na ilustracji 1. Jednak nieszczęsne na głazie napisy faktycznie okazały się dość nieczytelne.

2

Mimo wszystko podjęliśmy próbę odczytania inskrypcji umieszczonych na kamieniu, a w celu uwidocznienia zatartych liter oświetliliśmy powierzchnię głazu bocznym światłem silnej latarki. Ilustracja 2 przedstawia zmontowaną w programie graficznym serię zdjęć wykonanych aparatem ustawionym na statywie; dzięki odpowiednio dobranemu oświetleniu litery stały się o wiele bardziej czytelne.

Niezależnie od dokumentacji fotograficznej dokonaliśmy też odrysu poszczególnych liter, odczytując ich kształt bezpośrednio z powierzchni kamienia i starając się zinterpretować ich znaczenie. Efekt naszych starań przedstawiony został na ilustracji 3.

Ilustracja 3: Odrys inskrypcji na kamieniu granicznym.

Na samym środku kamienia umieszczony został znak „+”, tworzą go dwie krzyżujące się linie o długości 20 cm. Centralnie ponad nim znajduje się wyraz „GRANZSTEIN”, przy czym litery „N” przedstawione zostały tu w ich lustrzanym odbiciu, analogicznie jak i w dalszej części napisu. W lewym górnym rogu znaku „+” umieszczono litery „CAG”, pod nimi zaś, w lewym dolnym rogu, znaki „AN1588”. Wymienione inskrypcje okazały się dość czytelne.

Stan zachowania liter z prawej strony kamienia sprawia, że nie sposób jednoznacznie odczytać umieszczone tu znaki. Oczywiście można próbować, lecz nie jest łatwo. W prawym górnym rogu znaku „+” zachowały się cztery litery, prawdopodobnie „FRSP”; jednak nie jest wykluczone, że mogły to być litery „PFSR”. W prawym dolnym rogu wyryto zaś być może wyraz „MONT”, przy czym albo litera „T” jest niesymetryczna, albo też wcześniej znajdowała się tu litera „F” lub „E”.

Na samym dole kamienia umieszczono zapis, którego tylko początek można odczytać bez żadnych wątpliwości. My tę inskrypcję zinterpretowaliśmy jako ciąg trzech wyrazów: „NACH GALL CRECRIL”. Pierwszy wyraz jest całkiem czytelny, aczkolwiek mylące może być złączenie dwóch pierwszych liter, to znaczy znaków „N” i „A” – w swojej formie graficznej przypomina ono często spotykaną zbitkę liter „A” i „E”, zapisywaną jako „Æ”. Drugi wyraz odczytaliśmy jako „GALL”, jednakże znaczna w tym miejscu erozja kamienia uniemożliwia jednoznaczne stwierdzenie, czy pierwotnie było to „GALL”, „GAIL” czy też „GAU”. Zaś litery tworzące trzeci wyraz są już niemalże całkowicie nieczytelne, ich kształt przedstawiony na ilustracji 3 jest zaledwie hipotetyczny.

Jakie jest znaczenie umieszczonych na kamieniu rytów? Niewątpliwie widoczny na środku głazu znak „+” świadczy o tym, że jest to znak graniczny. Potwierdzeniem tego jest umieszczony na górze wyraz „GRAIZSTEIN”, który prawdopodobnie odpowiada swym znaczeniem współczesnemu niemieckiemu wyrazowi „GRENZSTEIN”, czyli „kamień graniczny”.

Zlokalizowane w lewym dolnym rogu symbolu „+” znaki „AN1588” należałoby zinterpretować jako datę ustawienia owego znaku, czyli skrócony zapis „ANNO DOMINI 1588”. Na granicy Grzęd Dolnych i Kochanowa do dziś zachowany jest kamień graniczny, na którym datę jego ustawienia zapisano po jednej stronie jako „ANO 1731”, z drugiej zaś strony wyryto cały wyraz „ANNO”. Analogicznie i tutaj należałoby litery „AN”, umieszczone przy liczbie reprezentującej rok, odczytać jako skrót od „ANNO”, czy też „ANNO DOMINI”.

Znając datę można pokusić się o próbę interpretacji liter „CAG” umieszczonych ponad nią. Kamień znajduje się nieopodal granicy Starych Bogaczowic, wioski należącej w owym czasie do cystersów z Krzeszowa, tak więc litery te powinny być inicjałami właściciela tych ziem. Ponieważ w latach 1576-1609 opatem krzeszowskim był „Kaspar II

Ebert”¹, a imię Kacper po łacinie zapisywane jest w formie „Caspar”², toteż litery „CAG” powinny oznaczać „Caspar Abbas Grissoviensis”, czyli „Kacper opat krzeszowski”, gdyż znak graniczny ustawiono za czasów tegoż opata.

Słabo czytelne znaki umieszczone po prawej stronie symbolu „+”, a więc „FRSP” lub też „PFSR” oraz „MOIT” lub też „MOIF”, być może powinny odnosić się do właściciela ziem po drugiej stronie granicy. Głaz zlokalizowany jest około 330 metrów od granicy Starych Bogaczowic i Strugi. Z kolei właścicielem Strugi (niem. Adelsbach) w 1545 roku był Abraham von Czettritz, a po nim tutejsze dobra dzierżył, do swojej śmierci w 1598 roku, jego syn Abraham piszący się von Adelsbach³. Tak więc litery te prawdopodobnie nie są inicjałami właściciela Strugi.

Przy czym należy zauważyć, że kamień zlokalizowany jest kilkaset metrów od granicy wiosek. Nie wiem dokładnie, jak granica ta niegdyś przebiegała i czy w 1588 roku Stare Bogaczowice graniczyły bezpośrednio ze Strugą, czy też pomiędzy nimi znajdowały się rozgraniczające je dobra leśne. Założenie takie wydaje się uprawdopodobniać fakt, że w 1477 roku „za czasów opata Nicolausa VI Hans Zettraß odstąpił opactwu za 100 węgierskich guldenów Sattelwald koło Alt-Reichenau (pol. Stare Bogaczowice)”⁴. Sattelwald to lasy leżące pomiędzy Starymi Bogaczowicami a Witkowem, na zboczach góry Sattelberg (pol. Trójgarb). Można więc podejrzewać, że również i lasy pomiędzy Starymi Bogaczowicami a Strugą mogły mieć niegdyś odrębnego właściciela. Jest to jednak tylko moje podejrzenie, jako sytuacja analogiczna do pobliskiego Sattelwald.

Pozostaje jeszcze ostatnia linia, którą z trudem odczytaliśmy jako ciąg znaków „NACH GALL CRECRIL”. Po dokładnej analizie zdjęć dochodzę do wniosku, że być może znajdował się tu napis „NACH GAU CRSORIE”, jednak nie sposób tego potwierdzić bez dokładnej weryfikacji tych liter bezpośrednio na kamieniu.

Ponieważ niemiecki wyraz *Gau* oznacza region lub jednostkę administracyjną⁵, toteż nie jest wykluczone, że pierwsza i ostatnia linia tworzą jeden tekst, który jedynie rozdzielony jest symbolem „+” otoczonym inicjałami. Wówczas to należałoby umieszczoną tu treść

1 N. Lutterotti, *Reihensolge der Äbte von Grüssau*, [1]s.13.

2 <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kacper> – dostęp październik 2019 roku.

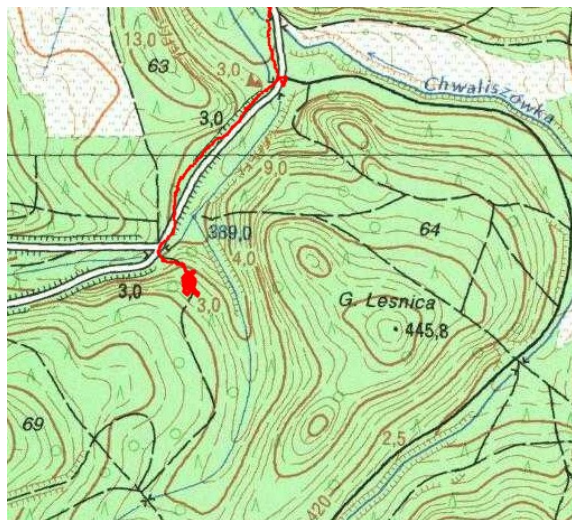
3 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 10, Góry Wałbrzyskie, Pogórze Wałbrzyskie, Pogórze Bolkowski*, [3]s.434.

4 F. Mahner, *Beiträge...* [2]s.30; „Ebenfalls im Jahre 1477 vollzog sich der einzige uns unter Abt Nicolaus VI. bekannte Kauf des Klosters. Hans Zettraß trat dem Stift für 100 ungarische Gulden den Sattelwald bei Alt-Reichenau ab”.

5 <https://de.wikipedia.org/wiki/Gau> – dostęp maj 2020.

odczytać jako „GRENZSTEIN NACH GAU” (pol. *kamień graniczny dla jednostki administracyjnej*) i tutaj nazwa owej miejscowości, dziś już nieczytelna, być może zbliżona do „CRECRII” lub „CRSORIE”.

Jeśli moja interpretacja widocznych na kamieniu rytów jest prawidłowa, to opisywany tu kamień jest dawnym znakiem granicznym krzeszowskich cystersów, ustawionym w 1588 roku za panowania opata Kaspara II Eberta. Jest to jedyny znany mi przypadek, gdy potężny gład narzutowy, ten ma ok. 80 cm wysokości, 100 cm szerokości i co najmniej 40 cm grubości, został wykorzystany do wykonania cysterskiego znaku granicznego. Współrzędne kamienia: N 50,828703 oraz E 16,191056.

Ilustracja 4: Ślad naszej wędrówki do kamienia i jego lokalizacja na zakręcie ścieżki. Źródło podkładu: Geoportal.

BIBLIOGRAFIA

1. Lutterotti Nikolaus, Reihensolge der Äbte von Grüssau, [w:] Abtei Grüssau einst und jetzt. Festschrift anlässlich der Weihe des ersten Abtes im wiedererstandenen Kloster Grüssau am 10. August 1924, A. Breuer, Landeschut i Schl. 1924
2. Mahner Franz, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklosters Grüssau, Druck von August Lax, Hildesheim 1913
3. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 10, Góry Wałbrzyskie, Pogórze Wałbrzyskie, Pogórze Bolkowskie, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005